

17. Третьякова И. Ю. Окказиональная фразеология : монография / И. Ю. Третьякова. – Кострома : КГУ им. Некрасова, 2011. – 290 с.
18. Фархутдинов Ф. В. Такое простое и понятное слово русски / Фархутдинов Ф. В. – Режим доступа к публикации : <http://www.slovorus.iv-edu.ru/Vestnik>
19. Яковлев Е. Г. Заглянуть в самую бездну! (О некоторых онтологических чертах русского духа) / Е. Г. Яковлев // Русская культура и мир : Тезисы докладов участников Международной научной конференции. – Нижний Новгород, 1993. – С. 11–14.

Стаття надійшла до редакції 25 січня 2013 року

УДК 001.891.32:81'38[821.111-4(94)+ 821.161.2/1+ 821.162.1]

*Марина Альошина
(м. Київ, Україна)*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ ВІДТВОРЕННЯ СТИЛІСТИКИ В ПЕРЕКЛАДІ

У статті проаналізовано теоретичні основи відтворення стилістики при перекладі на матеріалі романів Марка Твена «Пригоди Тома Соєра» та «Пригоди Гекльберрі Фінна» (на прикладі перекладів М. Загірньої, Н. Грінченко, В. Митрофанова, І. Стешенко, К. Чуковського, Н. Дарузес, Я. Білінського та М. Тарновського). Показано, що дослідження відтворення стилістики в перекладі дає можливість окреслити основні спільні та відмінні риси її передачі різними авторами.

Ключові слова: стилістика, стиль, переклад, аналіз, літературна норма.

В статтє проанализированы теоретические основы воспроизведения стилистики в переводе на материале романов Марка Твена «Приключения Тома Соєра» и «Приключения Гекльберри Финна» (в переводе М. Загирней, Н. Гринченко, В. Митрофанова, И. Стешенко, К. Чуковского, Н. Дарузес, Я. Билинского и М. Тарновского). Показано, что исследования воспроизведения стилистики в переводе позволяет выделить основные общие и отличительные черты ее передачи разными авторами.

Ключевые слова: стилистика, стиль, перевод, анализ, литературная норма.

The author has analysed the theoretical basis of translation stylistics on the material of Mark Twain's novels «The adventures of Tom Sawyer» and «Adventures of Huckleberry Finn» (translated by M. Zagirnyia, N. Hrinchenko, V. Mytrofanov, I. Steshenko, K. Chukovski, N. Daruzes, Ya. Bilinski, M. Tarnovski). It is shown that the research of stylistic reproduction in translation enables outline common differences and similarities of its reproduction by different authors.

Key words: *stylistics, style, translation, analysis, literary norm.*

Відтворення стилістики твору становить чи не найбільшу проблему для перекладача. Від якості перекладу залежить повнота відображення індивідуального стилю автора художнього твору. Адже перекласти необхідну інтонацію, ритм, мелодику неможливо, її потрібно відчувати. Зауважимо, що стилістика перекладів визначається добою появи, завданнями перекладача та мірою його талановитості. Отже, це питання і досі залишається актуальним. Крім того, будь-який переклад несе у собі відбиток індивідуальності перекладача, на який впливають літературні традиції та течії, що сформувалися протягом поколінь. Тому переклади одного й того самого твору різними перекладачами демонструють істотні відмінності у застосуванні стратегій і тактик перекладу, різні підходи до вивчення домінантних рис ідіостилію автора, а також суб'єктивне розуміння специфіки цільової аудиторії.

Проблеми стилю та перекладу досліджували такі зарубіжні й вітчизняні науковці як: Дж.Боаз-Бес, К. Вейлс, П. Вердонк, Г. Гачечіладзе, К. ДіМарко, В. Куайн, Г. Ліч, Т. Паркс, Г. Рен, П. Сімпсон, П. Тороп, Д. Фрімен, С. Холкомб, М. Шот, Ю. Еткінд, В. Коптілов, І. Кашкін, Т. Ляшенко, В. Мироненко, М. Новікова, О. Чередниченко, О. Павловська, Д. Петренко, Ф. Салімова, С. Ткаченко, Н. Фатеева та ін.

Метою статті є дослідити та проаналізувати особливості відтворення стилістики при перекладі на матеріалі романів Марка Твена «Пригоди Тома Соєра» та «Пригоди Гекльберрі Фінна» в українських, російських та польських перекладах.

У своїй праці «Першотвір і переклад» [1] відомий український дослідник та перекладознавець В. Коптілов зауважує, що у художньому перекладі якнайточніше відображення змісту

оригіналу має органічно поєднуватися з якнайглибшим відтворенням його стилю. Оскільки деякі специфічні стильові риси не завжди знаходять належне втілення в українській мові. Так, наприклад, слова, вжиті в непрямому значенні, метафори, сленгізми становлять значні труднощі для перекладу та підбору вдалого відповідника українською мовою, часто в таких випадках відбувається мовна інтерференція [1, с. 134–158]. Тому щоб передати стиль автора перекладачу треба вміти підібрати відповідні виразні засоби, вжиті в оригіналі, використовувати найкращі ресурси мови [1, с. 14]. Відомий перекладач і теоретик І. Кашкін [див. у 1, с. 134–158] зазначав, що, не послаблюючи вимог щодо загальної відповідності змалюваній у першотворі дійсності, перекладач повинен відтворювати стилістичну форму автора відповідно до його творчої манери [1, с. 134–158].

Для нашого дослідження це має велике значення, оскільки ранні переклади прози Марка Твена тяжіють до розмовної мови, мають риси «одомашнення», тоді як пізніші переклади тяжіють до літературної норми. Часто трапляється зміна стилістичної тональності першотвору в перекладі, а оскільки стиль, художня форма оригіналу завжди є змістовною, то будь-яка її модифікація безумовно впливає на сприйняття змісту. Історія літератури дає чимало прикладів так званого одомашнення першотворів у результаті їхнього перекладу. «Одомашнення» відбувалось у двох типах перекладацьких версій – книжно-літературній та народно-розмовній. Особливою є тенденція до надмірного увиразнення стилістичних засобів оригіналу в перекладі, заміни стилістично нейтральних одиниць стилістично маркованими, здебільшого розмовного характеру [2, с. 154–155]. Так, ми можемо спостерігати, що ранні переклади романів Марка Твена, виконані М. Загірньою та Н. Грінченко тяжіють до розмовної мови, мають риси оповідності та просторіччя. Натомість переклади, виконані І. Стешенко та В. Митрофановим тяжіють до літературної норми, а через це іноді далші від оригіналів.

Слід додати, що переклад неможливий без інтерпретації. Як зазначає Ю. Еткінд, переклад – це завжди порівняльна стилістика двох мов [1, с. 69]. Таким чином, перекладаючи художній твір ми

повинні зберігати елементи оригіналу, підбираючи відповідники в рідній мові, при цьому важливо дотримуватись тональності першотвору. Зокрема, збереження стилю полягає у вживанні в тексті перекладу стилістичних відповідників, що вживаються в оригіналі, адже кожен елемент стилю художнього твору в перекладі повинен відповідати системі стильових засобів оригіналу [1, с. 134–158].

Відома українська дослідниця М. Новікова у своїй праці «Прекрасен наш союз. Литература – Переводчик – Жизнь» [10] наголошує, в художніх творах немає жодного слова, яке підлягає «просто перекладу», перекладу без інтерпретації, оскільки всі елементи без виключень входять в контекст. Крім того, переклади, позбавлені стилю та інтерпретаційної установки не можуть відповідати оригіналу [10, с. 125]. Грузинський перекладач Г. Гачечіладзе вважає, що на стиль перекладача впливають три фактори: первинна дійсність («живе життя» автора), вторинна дійсність («словесна»), дійсність первинна («живе життя перекладача») [2, с. 41]. Сучасний естонський теоретик перекладу, представник Тартуської школи П. Тороп стверджує, що є два типи перекладу: формальний та експресивний. Так, формальний тип намагається передати всі особливості «плану вираження», але майже не враховує особливості сприйняття нового, іншокультурного читача. Експресивний тип передає тільки загальний зміст, але повністю орієнтований на сприйняття [2, с. 64]. На думку Ж. Мунена, якщо перекладач відступає від дослівної точності, то він це робить через причини, за якими стоїть вся його «цивілізація» [2, с. 210].

Відтак, потрібно знати межі, в яких можна змінювати форму, не руйнуючи змісту. Зміст оригіналу можна передати досить повно і стилістично правильно за допомогою різних засобів [10, с. 134–135]. Зауважимо, що стиль перекладу не визначається однозначно «характером літературної мови, що історично склався». Крім того, як вважає М. Новікова, деклараціями автор може й брехати (свідомо чи несвідомо). Стилем він брехати не може. Як зауважує дослідниця, стиль – це *правда*: правда, яку сповідує (а не декларує) автор [10, с. 134–135].

На думку англійської перекладачки, професора університету Східної Англії, Ж. Боаз-Бее [14], розуміння стилю дуже важливо для літературного перекладу, щоб правильно передати стилістичні ефекти одного тексту в іншому. Адже саме стилістика дозволяє нам підкреслити незвичність того чи іншого вислову. Дослідниця наголошує, що знання стилістики розширить обізнаність перекладача та допоможе зробити правильний вибір при перекладі тексту [14].

Американський філософ В. Куайн [3] зауважує, що перекладаючи лексичні одиниці, не можна орієнтуватися на схожість позначуваних об'єктів, так як значення кожного з використаних слів може містити додаткові відтінки, властиві тому чи іншому мовному контексту, а у зв'язку з цим, переклад неможливий, так як не можна передати за допомогою однієї фрази весь контекст іншої мови [3]. Так, канадська вчена К. ДіМарко, зазначає, що іноді необхідно змінювати стиль при перекладі для того, щоб мова перекладу звучала більш природно [15].

Дослідження відтворення стилістики в перекладі дає можливість окреслити основні спільні та відмінні риси її передачі різними авторами. Порівняння стилістичних особливостей досліджуваних творів та їх українських перекладів романів Марка Твена «Пригоди Тома Соєра» та «Пригоди Гекльберрі Фінна», виконаних Марією Загірньою та Настею Грінченко, Володимиром Митрофановим та Іриною Стешенко, російських перекладів, виконаних К. Чуковським та Н. Дарузес та польських перекладів, виконаних Я. Білінським та М. Тарновським допоможе детальніше дослідити особливості рецепції англійських художніх текстів в Україні, що сприятиме глибшому розумінню процесу становлення і розвитку перекладу. Розглянемо декілька прикладів перекладів роману «Пригоди Тома Соєра», виконаних М. Загірньою, В. Митрофановим, К. Чуковським та Я. Білінським:

But if ever I get off this time, I lay I'll just waller in Sunday schools! And Tom began to snuffle a little [11, с. 56]. У М. Загірньої: *Ну, вже як пощастить цього разу викрутиться з лиха, то вже не пустуватиму більше в недільній школі! Том тихенько захлипає* [4, с. 95]. У В. Митрофанова: *Ну, та якщо цього разу пронесе господь,*

мене вже й кийком не виженеш із недільної школи! – І Том почав тихенько шморгати носом [6, с. 78]. У К. Чуковського: *Ну, сели только я спасусь от беды, на этот раз, я буду дневать и ночевать в воскресной школе. Том начал тихонько всхлипывать* [8, с. 39]. У Я. Білінського: *Ale teraz przysięgam, że jeżeli wyjdę z tego żywy, to przez całe życie będę chodził do szkółki niedzielnej! I Tomek zaczął z lekka pochlipywać* [12, с. 42].

Версія М. Загірньої тяжіє до розмовно-побутового стилю, через що її переклад доволі близький до оригіналу. Слід відзначити, що вислів «get off this time» перекладачка відтворила як «якщо пощастить викрутитися з цього лиха», тоді як формально це можна відтворити як «вийти сухим з води». Тут Марія Загірня вдалася до одомашнення, зауважимо, що «waller» вона відтворила як «пустувати». М. Митрофанов натомість використовує літературний стиль. Він переклав фразеологічний вислів як «якщо пронесе господь», чим підсилив емоційність вислову. Версія К. Чуковського звучить стилістично нейтрально. Фразу «get off this time» перекладач відтворює як «спасусь от беды», що доволі точно передає оригінал висловлювання, проте перекладач замінює окличне речення розповідним. Варіант Я. Білінського також тяжіє до літературної норми, а через те дальший від оригіналу висловлювання. Фразу «*But if ever get off this time*» перекладач відтворює як «*Ale teraz przysięgam, że jeżeli wyjdę z tego żywy*» (Але тепер я клянуся, що якщо я вийду з цього живим), що не відповідає тональності оригіналу висловлювання.

The villagers had a strong desire to tar-and-feather Injun Joe and ride him on a rail for body-snatching, but so formidable was his character that nobody could be found who was willing to take the lead in the matter, so it was dropped [11, с. 61]. Маємо такі переклади цього уривку: *Правду сказати, людям дуже хотілося запакувати в тюрму індіанця Джо за крадіжку трупів; але всі боялися його як огня і не знайшлося ні одного сміливого, щоб почати цю справу, так це й лишилося* [4, с. 105]. Цей варіант М. Загірньої має риси просторіччя. Фразу «*to tar-and-feather Injun Joe*» перекладачка відтворила як «запакувати в тюрму індіанця Джо», хоча дослівно це означає «обмазати в смолу та пір'я», тим самим її варіант

дальший від оригіналу висловлювання (можливо, маємо в цьому випадку звичайну перекладацьку помилку). Натомість вислів «*so formidable was his character*» перекладачка відтворила як «всі боялися його як огня», чим зробила вислів надто емоційно забарвленим, але наприкінці ми бачимо пом'якшення тональності перекладу: «*it was dropped*», що формально значить «це покинули», М. Загірня відтворила нейтральним «так це й лишилося».

Городяни мали велике бажання обквецяти індіанця Джо дьогтем, викачати в пір'ї і в такому вигляді провезти по містечку: хай би знав, як викрадати трупи, але його надто боялися, тож ніхто не наважився стати призвідником такого діла і нічого з того не вийшло [6, с. 85]. Версія В. Митрофанова більш стилістично забарвлена і точніше передає зміст, «*tar-and-feather Injun Joe*» він передає як «обквецяти індіанця Джо дьогтем, викачати в пір'ї», що цілком відповідає змістові й тональності оригіналу твору. Його версія цілком точно передає зміст висловлювання.

У обитателей городка было сильное желание наказать Индейца Джо за похищение трупов: вымазать его дегтем, вывалить в перьях и вывезти из города верхом на шесте. Но он внушал такой страх, что не находилось никого, кто решился бы взять на себя в этом деле почин, а потому оно не достоялось [8, с. 43]. Версія К. Чуковського тяжіє до унормованого літературного стилю, через що дальша від оригіналу висловлювання.

Mieszkańcy miasteczka mieli wielką ochotę rozprawić się z pół-Indianinem za znieważenie i obrabowanie zwłok. Ale tak bardzo wszyscy się go bali, że nikt nie chciał pierwszy z nim zaczynać [12, с. 47]. Я. Білінський переклав фразу «*to tar-and-feather Injun Joe*» як «*ochotę rozprawić się z pół-Indianinem*» (розправитись), чим дещо пом'якшив тональність оригіналу. В цілому його варіант дальший від оригіналу висловлювання. Перекладач також відтворив цей вислів двома реченнями, тоді як в оригіналі маємо одне.

Розглянемо декілька прикладів перекладу роману «Пригоди Гекльберрі Фінна», виконаних Н. Грінченко, І. Стешенко, Н. Дарузес та М. Тарновського:

I don't know; but it's so. I got some of their jabber out of a book. S'pose a man was to come to you and say Polly-voofranzy – what would you think? 'I wouldn't think nuff'n; I'd take en bust him over de head. Dad is, if he warn't white. I wouldn't 'low no nigger to call me dat [11, с. 227]. Маємо такі переклади цього уривку: *Не знаю, але це так. Я трошки навчився з книжки по їхньому. Уяви собі, приходять до тебе чоловік і говорить: «Пуллі ви френзі?» Ти що на це тоді сказав би, га? – Нічого не скажу, а візьму та й дам йому по потилиці... Звісно, як що він не білий. Ні за що я не дозволю негрові так мене лаяти... [5, с. 121].* Н. Грінченко використала тут розмовно-побутовий стиль, її версія звучить у природній тональності. В її перекладі «*Polly-voofranzy*» фонетично точно відтворено на «Пуллі ви френзі», що надає її перекладу потрібного забарвлення та колориту. Натомість вираз «*I'd take en bust him over de head*» Н. Грінченко переклала як «візьму та й дам йому по потилиці», що дещо пом'якшило переклад порівняно з оригіналом.

Не знаю, але так воно є. Я читав у книжці про їхні дурні теревені. Ось, приміром, підходить до тебе чолов'яга та й каже: «Парле ву франсе?» Що ти тоді подумаєш? – Анічогісінько я не подумую, а тільки затоплю йому в пику – звісно, якщо той чолов'яга не білий. Щоб я дозволив негрові так мене вилаяти [7, с. 288]! І. Стешенко використала тут літературний стиль. Фразу «*Polly-voofranzy*» перекладачка відтворила цілком правильним «*Парле ву франсе?*», що не зовсім відповідає просторіччю оригіналу, де цю французьку фразу перекинуто, а вираз «*I'd take en bust him over de head*» – як «затоплю йому в пику», чим змінила тональність оригіналу на більш різку. Крім того, перекладачка використала окличне речення в кінці, тоді як в оригіналі – розповідне.

Не знаю отчего, только это так. Я в книжке читал про ихнюю тарабарщину. А вот если подойдет к тебе человек и спросит: «Парле ву франсе?» ты что подумаешь? – Ничего не подумую, возьму да и тресну его по башке, – то есть если это не белый [9, с. 200]. Позволю я негру так меня ругать! Варіант Н. Дарузес також тяжіє до літературної норми. Вона теж

використовує окличне речення в кінці та інверсію, чим підсилює тональність оригіналу. Колоритне «*I'd take en bust him over de head*» перекладачка відтворює як «тресну его по башке», що робить висловлювання більш різким.

Ja sam nie wiem jak, ale tak jest, wiem to z pewnością. Widziałem nawet ich gadanie w jednej książce. Przypuść tylko, że przyjdzie ktoś do ciebie i powie: Parle-wu-franse, cóż ty na to? – A nic! Dałbym mi kulakiem w głowę. To jest, dałbym, gdyby to nie był człowiek biały. Murzynowi nie pozwoliłbym na takie wymyślanie [13, с. 43]. Переклад М. Тарновського також тягнє до літературної норми, перекладач відтворив фразу «*I'd take en bust him over de head*» як «*Dałbym mi kulakiem w głowę*» (дав би йому кулаком в голову), чим загалом відтворив тональність оригіналу.

He was well born, as the saying is, and that's worth as much in a man as it is in a horse, so the Widow Douglas said, and nobody ever denied that she was of the first aristocracy in our town; and pap he always said it, too, though he warn't no more quality than a mud-cat, himself [11, с. 247]. Маємо декілька перекладів цього уривку: Він походив з панського роду, а це, кажуть, так саме важно за-для людини, як порода за-для коня – мені говорила вдова Дуглас, а про неї вже ніхто не скаже, що вона не найбільша аристократка в нас у городі. Батько теж уважав, що дуже важно походити з панського роду, хоча в його самого було стільки ж аристократизму, як у якого карася [5, с. 158]. І. Стешенко переклала цей уривок так: Був він, сказати б, доброї породи, а для людини це так само важливо, як і для коня, казала Дугласова вдова, а ніхто не заперечував, що в її жилах текла найаристократичніша кров у цілому нашому місті; та й батько мій також це казав, хоча вся його родина – кумового наймита дитина [7, с. 311]. У Н. Дарузес: Как говорится, в нем была видна порода, а это для человека очень важно, все равно как для лошади; я слышал это от вдовы Дуглас, а что она была из первых аристократок у нас в городе, с этим никто даже и не спорил; и мой папаша тоже всегда так говорил, хотя сам-то он не породистой дворяги [9, с. 217]. У М. Тарновські: *Imci pan Grangeford był szlachcicem, jak mówią, dobrze urodzonym, a to się*

ceni i w człowieku, i w koniu. Tak mawiała wdowa Douglas, należąca do najpierwszej w naszym miasteczku arystokracji [13, c. 55].

Варіант Н. Грінченко тяжіє до розмовної мови, крім того, перекладачка розділила висловлювання оригіналу на два речення, фразу «*well born*» перекладачка відтворила як «*панського роду*», а «*he warn't no more quality than a mud-cat, himself*» переклала як «*хоча в його самого було стільки ж аристократизму, як у якого карася*», що не зовсім відповідає оригіналу висловлювання. У І. Стешенко це відтворено як «*доброї породи*» та «*кумового наймита дитина*», що надає їй перекладу відповідного оригіналові стилістичного забарвлення. У Н. Дарузес «*порода*» та «*сам-то он не породистей дворяги*», що є найближчим до тональності оригіналу, а у М. Тарновського «*well born*» відтворено «*był szlachcicem*» (був шляхетичем), а фразу «*and pap he always said it, too, though he warn't no more quality than a mud-cat, himself*» перекладач випустив, що важко назвати припустимим.

Отже, вже найперші переклади романів Марка Твена «Пригоди Тома Сойєра» та «Пригоди Гекльберрі Фінна», виконані М. Загірньою та Н. Грінченко демонструють риси розмовної мови та просторіччя, проте майстерно відтворюють тональність оригіналу. Хоча в ранніх перекладах часом спостерігається одомашнення, та це свідчить лише на користь перекладів, які мають свою родзинку та звучать в природній розмовній тональності. Пізніші переклади, виконані В. Митрофановим та І. Стешенко тяжіють до літературної мови, часом надмірно стилістично забарвлені, а через те іноді дальші від оригіналу творів. Щодо російських перекладів, то класичний переклад К. Чуковського та Н. Дарузес доволі часто демонструють нейтральну тональність і, будучи виконані засобами нормативної літературної мови, втрачають важливі стилістичні риси оригіналу. Водночас ці переклади та майже завжди доволі точно відтворюють зміст висловлювання. Польські переклади виконані Я. Білінським та М. Тарновським, також тяжіють до літературної норми, проте звучать дещо спрощено, часом деякі стилістично забарвлені елементи просто пропущені.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коптілов В. В. Першотвір і переклад / В. В. Коптілов. – К. : Либідь. – 1972. – С. 134–158.
2. Чередниченко О. І. Про мову і переклад / О. І. Чередниченко. – К. : Либідь, 2007. – 248 с.
3. Куайн У. В. Слово и объект / У. В. Куайн. – М. : Логос-Праксис, 2000. – 386 с.
4. Марк Твен. Пригоди Тома Сойєра / Марк Твен ; пер. з англ. М. Загірня. – К. : Школа. – 1907. – 295 с.
5. Марк Твен. Пригоди Гекльберрі Фінна / Марк Твен ; пер. з англ. Насті Грінченко. – К. : Школа. – 1908. – 420 с.
6. Марк Твен. Пригоди Тома Сойєра / Марк Твен ; пер. з англ. В. І. Митрофанов. – К. : Школа, 2002. – 281 с.
7. Марк Твен. Пригоди Гекльберрі Фінна / Марк Твен ; пер. з англ. І. І. Стешенко. – К. : Школа, 2002. – 400 с.
8. Марк Твен. Пригоди Тома Сойєра / Марк Твен ; пер. з англ. К. Чуковський. – К. : Україна, 1996. – 237 с.
9. Марк Твен. Приключения Тома Сойєра. Приключения Гекльберрі Финна. – К. : Радянська школа, 1984. – 350 с.
10. Новикова М. О. Прекрасен наш союз. Литература – переводчик – жизнь / М. О. Новикова. – К. : Радянський письменник, 1986. – 41 с.
11. Mark Twain. The adventures of Tom Sawyer. The adventures of Huckleberry Finn. – London : University of Canterbury. – 2001. – 396 p.
12. Jan Biliński. Przygody Tomka Sawyera, Beskidzka Oficyna Wydawnicza, Bielsko-Biała 1999. – 161 s.
13. Mark Twain. Przygody Hucka/Przełożył Marcei Tarnowski. – Wrocław : Promocja, 2001. – 159 s.
14. Electronic resource. – The regime of access :
http://www.academia.edu/382300/Stylistics_and_Translation
15. Electronic resource. – The regime of access : <http://www.mt-archive.info/AMTA-1994-DiMarco.pdf>

Стаття надійшла до редакції 22 грудня 2012 року